
*А.М.Лещенко,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри гуманітарних
дисциплін ХДМА*

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ ХРИСТІЯНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

Мистецтво – феномен, який був і лишається повністю незбагненим за своєю суттю. Чим більше людина розмислює над питаннями, пов'язаними з розумінням його сенсу, тим більше виникає нових питань. Сакральне мистецтво таїть у своїй суті ще більш незвіданого, ще більше не осягненого, ще більше таємничого. У сучасному світі, який нібито з кожним днем все більше секуляризується, звертаючись до «всемогутності» науки, актуальним лишається питання про вплив сакрального мистецтва на людину. Воно й сьогодні достатньо хвилює людину, змушуючи співпереживати, замріюватися, тремтіти тощо. Тому актуальним є питання щодо функціональності християнського сакрального мистецтва, адже розуміння його дає можливість збагнути ті зрушення у світовідчутті та світосприйнятті людини, які відбуваються в процесі сприйняття творів сакрального мистецтва. Звідси випливає і мета дослідження, яка полягає у висвітленні здатності християнського сакрального мистецтва виконувати певні функції, які мають безпосередній вплив на вірянина (а подекуди і на людину, абсолютно далеку від релігії) та сприяють формуванню її певних світоглядних орієнтирів. Маємо визначити низку функцій, які є пріоритетними для цього мистецтва та мають безпелеційний вплив на людину.

Для творів класичного мистецтва пріоритетним є відображення реальної дійсності, щоправда, світське мистецтво відображає також явища ірреального характеру. Але якщо класичне мистецтво, виконуючи різноманітні прямі соціально значущі функції, достатньо визначені в науці, звертається до релігійних сюжетів (наприклад, у живописі є твори Караваджо, П.Рубенса, Ф.Сурбарана; у музиці – І.Гайдена, Генделя, М.Мусоргського; в літературі – Й.Вондела, Д.Мільтона, Г.Сковороди, Г.Гейне, Г.Сінкевича та ін.), то метою такого звернення є допомога людині пізнати сутність ірреальних явищ. Водночас сакральне мистецтво, навпаки, призначене лише

для їх презентації як явищ, що не можуть бути досягнутими в принципі. Тобто створення художніх образів в творах релігійного мистецтва має на меті втілення ідеї суто релігійно-догматичного змісту з тим, щоб у процесі його сприйняття людиною забезпечити ефект таємничості та неосяжності сакральних релігійних символів. Цей ефект досягається також завдяки посиленню елементу релігійної естетики. Звідси випливає необхідність визначення особливостей та механізмів, що забезпечують функціональну специфіку творів сакрального мистецтва, предметом інтересу якого є лише тематика релігійного життя.

Проблеми християнського сакрального мистецтва вивчали та аналізували у загальних тенденціях розвитку Т.Буркхардт, Є.Яковлев, Ф.Шуон, С.Абрамович, П.Саух, П.Герчанівська, М.Мельничук; окремі види сакрального мистецтва розглядали Т.Моїсеєва, Б.Раушенбах, Е.Мірзоян, І.Ібрагімов, І.Солярська, Л.Гнатюк, З.Лановик, О.Клековкін та ін.

Так, С.Абрамович, аналізуючи [1] в праці «Церковне мистецтво» витоки сакрального мистецтва як соціального явища, доводить його особливості у зв'язку з розвитком церковного мистецтва в цілому. Безперечно, позиція автора сприяє розкриттю історичних джерел походження церковного християнського мистецтва та висвітленню основних моментів їх взаємодоповнення. Розкриваючи особливості ортодоксального церковного погляду, сутність і значення сакральних зображень та церковного мистецтва загалом, автор акцентує увагу на посиленні біблійної естетики. Це сприяє наближенню змісту творів до сприйняття його не лише віруючою людиною, а й представниками світського соціуму. Концепція С.Абрамовича дає змогу зрозуміти стрижневі механізми суттєвого впливу творів сакрального мистецтва на релігійну свідомість віруючої людини, а також на окремі елементи свідомості світської людини, зокрема її морально-естетичні почуття, погляди та ідеали.

Є.Яковлев, також досліджуючи природу зв'язку мистецтва зі світовими релігіями, виявляє в структурі релігії систему мистецтв, а також акцентує увагу на проблемах художньо-релігійної цілісності. Аналізуючи особливості стилістичних напрямів у різних релігійних системах, він показує суть соціальних аспектів художньо-релігійної цілісності. Такий підхід сприяє наближенню змісту творів сакрального мистецтва до релігійного світосприйняття віруючої людини на основі психологічного реформування елементів її релігійної свідомості. Розглядаючи проблему художнього образу та

висвітлюючи його естетичні та релігійні домінанти, Яковлев доводить, що «структура суб'єкта художньої творчості включає соціально-емоційне ставлення до світу; переважання ж у ньому емоційного елемента необхідна умова створення художнього образу» [5, 63]. Безперечно, важливим є те, що основні домінанти естетичного та релігійного в понятті художнього образу пов'язуються вченим з існуванням канону в сакральному мистецтві. Слушним також є авторське тлумачення сутності людського релігійного сприйняття, структуру якого значною мірою визначає сам предмет релігійної свідомості, який є елементом об'єктивної реальності [5, 100].

Над проблемою психологічного впливу на людину творів мистецтва та творів сакрального мистецтва працює сучасний дослідник Н. Яновський [6]. З'ясовуючи специфіку впливу на людину мистецтва, вчений відзначає відсутність при цьому будь-яких критеріїв, окрім її власного смаку, а це призводить до певної плутанини у вирішенні названої проблеми. Тож він робить важливий крок – створює класифікаційну модель впливу мистецтва. Зокрема, пропонує трьохкомпонентну модель структурної будови художнього твору, основою чого виступає єдність матерії, форми та енергії. Так, високий рівень впливу засобів музичної виразності на емоційно-почуттєву сферу людини забезпечується завдяки системності цього впливу. Щодо специфіки впливу творів сакрального мистецтва автор вважає важливим фактор інтеріоризації змісту цього мистецтва, його вплив на емоційно-почуттєву сферу віруючого, який живе в реальному соціально-культурному середовищі. Однак вважаємо, що така закономірність може поширюватися і на людину з суто світськими поглядами. Нам імпонує позиція вченого, згідно з якою сакральне мистецтво виникло і розвивалося на основі підпорядкування художніх засад релігійним задля психологічного наближення людини до Бога, збудження в неї релігійних образів і настроїв.

Українська дослідниця П. Герчанівська порівнює сутність, форми та вияви творів християнського мистецтва, аналізує особливості та відмінності релігійної та художньої свідомості. Вона доводить, що для віруючої людини головним у мистецтві є не художній рівень, а саме релігійне навантаження твору. Важливим є визнання подвійної природи християнського мистецтва, оскільки «воно стає засобом збудження і посилення релігійних почуттів, та водночас не втрачає своєї естетичної спрямованості. Зображуючи надприродне, воно не перестає виражати земні почуття і прагнення людей, створює земні

чуттєві образи, взяті з навколишньої дійсності» [2]. Автор доводить, що важливим є наближення змісту творів християнського сакрального мистецтва до емоційно-почуттєвої сфери віруючого, що живе в реальному соціально-культурному середовищі.

О. Левченко вважає, що на основі інтерпретації механізму рефлексії та перенесення його у сферу пізнавальної художньої діяльності пояснюється значення суті божественної істини і тим самим виокремлюються складові системного характеру цього процесу: «У світлі богословського висвітлення можна трієчним чином модифікувати схему художньої пізнавальної діяльності, класифікуючи її модальності: «осяяння» чуттєвого пізнання, «внутрішнє осяяння» інтелектуального пізнання, «вище осяяння» істини божественного одкровення. Своєю чергою, божественна істина є джерелом множинності істин: онтологічних, логічних, моральних, духовних, образне втілення яких здійснюється у мистецтві». [4, 22].

С. Кримський надає особливо важливого значення іконі, яку розглядає як знаряддя «символьного менталітету, котре здійснює зустріч людини з Богом» [3, 119]. Значну увагу він приділяє філософському осмисленню ефекту руху знаків через зворотну перспективу ікони. Філософ доходить висновку, що внаслідок зворотності простору та часу в іконі відбувається літургична зустріч з силами, що орієнтують людську душу у вічність. Саме це, на наш погляд, є соціально важливою умовою формування своєрідного соціального мікросередовища віруючих людей, яке, відповідно, і зумовлює їхню соціально-доцільну поведінку.

Разом з тим можна стверджувати, що християнське сакральне мистецтво є результатом функціонування цілісної системи, в якій релігійні та художні складові взаємодіють на основі таких спільних властивостей, як символічність, емоційність, алегоричність тощо.

Отже, головним завданням творів сакрального мистецтва як специфічного різновиду класичного є презентації ірреального в символічній формі. Таке ірреальне не може бути досягнутим людською свідомістю у принципі, адже воно презентує наявність ірраціональних явищ, як явищ вищого порядку. Навпаки, для творів світського мистецтва характерні втілення та розкриття образів сакрального. Однак твори класичного мистецтва спрямовані на певне тлумачення сутності релігійних явищ, сприяння процесу інтерпретації їх сенсу та значення в напрямі пізнання їх сутності людиною. Тобто світське мистецтво покликане сприяти пізнанню суті сакра-

льного, а не символічній презентації ірраціональних явищ, які, за релігійно-догматичними нормами, не підлягають усвідомленню.

Отже, на основі аналізу наукової літератури про сутність та специфіку творів християнського сакрального мистецтва можемо визначити його основні функції, зокрема світоглядну, трансляційну, сугестивну, компенсаційну, латентну, комунікативну.

Світоглядна функція сприяє формуванню у людини передусім релігійного світовідчуття, основою якого є психологічна установка довіри щодо існування в природному середовищі потойбічних сил. Ця установка є результативною складовою процесу сприйняття змісту твору сакрального мистецтва, наділення його певним суб'єктивним сенсом та особистісним значенням, що сприятиме формуванню певних світоглядних орієнтирів та пріоритетів.

Трансляційна функція спрямована на забезпечення процесу передання релігійного досвіду від одного покоління до іншого, що відбувається шляхом підтримування релігійних традицій, зберігання та адаптування релігійного досвіду в процесі розвитку науково-технічного прогресу тощо.

Сугестивна функція, що спирається на природний психічний механізм самонавіювання людини, дозволяє в процесі сприйняття творів християнського сакрального мистецтва формувати установку на реальність існування ірраціональних Вищих сил, які не можуть бути усвідомлені за допомогою розуму. Сакральне мистецтво сприяє некритичному сприйняттю людиною отримуваної інформації, яка передається різними мистецькими засобами. Воно «користується» свідомістю для того, аби досягти глибин підсвідомого, глибинно-чуттєвого, яке блокуватиме розум та створить комфортні умови для інсталювання до релігійного простору.

Компенсаторна функція сприяє психологічному переключенню віруючого з конкретних проблем людської життєдіяльності. Вона дає можливість «заповнити» ті духовні ніші, які є вільними чи негативно перепопваними на більш емоційно прийнятні. Разом з тим це створює певний психологічний комфорт та емоційну рівновагу.

Латентна дає змогу людині в процесі сприйняття одного і того самого виду сакрального мистецтва перейматись різноманітним почуттів, як позитивних, так і негативних. Це залежить не тільки від контексту твору сакрального мистецтва, а й від психологічної налаштованості людини, яка сприймає цей твір.

Комунікативна функція сприяє процесу соціалізації віруючого,

забезпечуючи єдність його почуттів та думок з іншими прихожанами. Християнське сакральне мистецтво транслює певну інформацію притаманними йому засобами (слово, звук, гармонія тощо) і тим самим збуджує певні почуття, формує відносини, передає ідеї тощо. Тож цю функцію можна розуміти як своєрідну символічно-знакову систему, яка слугує для передавання та збереження релігійно значущих ідей.

Аналіз наукового матеріалу, присвяченого з'ясуванню суті та специфіки творів християнського сакрального мистецтва, дозволяє зробити узагальнення. Так, однією з головних ознак специфіки творів християнського сакрального мистецтва є значне посилення, в межах його художнього образу, релігійного контексту, який домінує над естетичним аспектом. Таке цілеспрямоване підпорядкування комплексу засобів художньої виразності завданню висвітлення у мистецькому творі певної релігійної ідеї сприяє ефекту екстраполяції ідей існування Надреального. Разом з тим, саме це підпорядкування забезпечує людині психологічну установку на віру в реальність існування у світі надприродних сил, що не потребує процесу усвідомлення. Тому головною метою християнського сакрального мистецтва є своєрідна матеріалізація, завдяки створеному художньому образу, ідеї іманентності Надприродних сил Вищого порядку, які людина повинна не розуміти, а сприймати як даність на рівні довіри. Такий підхід спрямований на досягнення впливу на людину творів сакрального мистецтва, а саме – вона має вірити, що лише Божа істина може відкривати перед нею всі істини іншого порядку, зокрема онтологічні, духовні, моральні та ін. Крім того, сакральне мистецтво має акцентувати увагу віруючого не на художньому сенсі твору мистецтва, а на релігійному навантаженні його змісту. Забезпеченню ефекту екстраполяції таких установок сприяють естетичні аспекти творів сакрального мистецтва, які однозначно пов'язані з ознаками краси та прекрасного, а саме – гармонії, міри, пропорції, симетрії, консонансу. Результативність впливу творів сакрального мистецтва на процес людського сприйняття досягається завдяки зверненню до знакової системи символів. Релігійний символ виступає специфічним засобом художньої виразності з глибокою концентрацією в ньому головної релігійної ідеї за принципом однополярності його надання. Це, у свою чергу, забезпечує високий рівень впливу твору сакрального мистецтва на чуттєву сферу віруючого. Крім символічності, високому рівню ефективності впливу творів

сакрального мистецтва сприяють алегоричність та емоційна насиченість, а також системність та комплексність. Системність розкривається в підпорядкуванні змісту всіх творів християнського сакрального мистецтва єдиній релігійно-догматичній ідеї безумовного існування у світі Надприродного. Комплексність реалізується шляхом використання усіх видів мистецтва, зокрема образотворчого, музичного, архітектурного, театрального-постановчого, літературного. Реалізація зазначеного здійснюється завдяки поліфункціональності християнського сакрального мистецтва, яка й була визначена у дослідженні. Такими функціями є: світоглядна, трансляційна, компенсаторна, сугестивна, латентна та комунікативна.

З позиції дослідження ці функції є пріоритетними у християнському сакральному мистецтві. Разом з тим існує потреба у визначенні ролі таких функцій, як пізнавальна, виховна, катарсисна та ін. Розширення функціональних меж християнського сакрального мистецтва створить позитивні умови для вдосконалення розуміння його коеволюційної суті та ролі в сучасному суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Абрамович С.Д.* Церковне мистецтво. – К., 2005. – 205 с.
2. *Герчанівська П.Е.* Художня та релігійна свідомість: спільне та особливе // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2005. – №51. – http://www.filosof.com.ua/jornel/M_51/Gerchanivska.htm.
3. *Кримський С.Б.* Ікона та світло софійності // Філософська думка. – 2007. – №3. – С. 119–128.
4. *Левченко Е.В.* Искусство как вид познания: автореферат на соискание ученой степени доктора философских наук: 09.00.01 – Санкт-Петербург, 2008. – 49 с.
5. *Яковлев С.Г.* Мистецтво і світові релігії. – К., 1989. – 221 с.
6. *Яновский М.И.* О средствах психологического воздействия искусства на человека // Вопросы психологии. – 2002. – № 6. – С. 84–92.

Леценко А.М. Функціональність християнського сакрального мистецтва.

Аналізується значення функціональності християнського сакрального мистецтва. Визначається його здатність виконувати функції, які мають безпосередній вплив на вірянина. Доводиться, що специфіка творів християнського сакрального мистецтва полягає у посиленні, в межах його художнього образу, релігійного контексту, який домінує над естетичним

аспектом. Зазначається, що забезпеченню ефекту екстраполяції релігійних установок сприяють естетичні аспекти творів сакрального мистецтва, які пов'язані з ознаками краси та прекрасного (а саме гармонії, міри, пропорції, симетрії, консонансу), а також використання алегоричності, емоційної насиченості, системності та комплексності. Реалізація зазначеного здійснюється завдяки поліфункціональності християнського сакрального мистецтва.

Ключові слова: християнське сакральне мистецтво, функції: світоглядна, трансляційна, компенсаторна, сугестивна, латентна, комунікативна

Леценко А.М. Функциональность христианского сакрального искусства.

Анализируется значение функциональности христианского сакрального искусства. Определяется его способность выполнять функции, которые имеют непосредственное влияние на верующего. Доказывается, что специфика произведений христианского сакрального искусства заключается в усилении, в рамках его художественного образа, религиозного контекста, который доминирует над эстетическим аспектом. Отмечается, что обеспечению эффекта экстраполяции религиозных установок способствуют эстетические аспекты произведений сакрального искусства, связанные с признаками красоты и прекрасного (а именно – гармонии, меры, пропорции, симметрии, консонанса), а также использование аллегоричности, эмоциональной насыщенности, системности и комплексности. Реализация указанного осуществляется благодаря полифункциональности христианского сакрального искусства.

Ключевые слова: христианское сакральное искусство, функции: мировоззренческая, трансляционная, компенсаторная, сугестивная, латентная, коммуникативная.

Leshchenko A.M. Functionality of the Sacred Art.

Functionality of the sacred art is analyzed. Its ability to carry out the functions that have an immediate impact on the believer is determined. It is proved that the peculiarity of sacred art works is strengthening within their artistic images, religious context that dominates over the aesthetic aspect. It is noted that the effect of extrapolation of religious statements is contributed by aesthetic aspects of sacred art works associated with features of beauty, in particular, harmony, proportion, symmetry, consonance as well as allegory, emotional intensity, consistency and complexity. The implementation of the said above is done due to multi functionality of the sacred art.

Key words: Christian sacred art, functions: world visional, translational, compensatory, suggestive, latent, communicative.